

SONNET ADABIYOT JANRI SIFATIDA

Rabiyeva Mohidil G'ayratovna

BuxDU o'qituvchisi

Beknazarova Dilrabo

BuxDU 1I-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sonnetlar, ularning turlari, xususiyatlari va o'rganilish tarixi tahlil qilingan. O'zbek va ingliz tillarida yaratilgan sonnetlarning farqi to'liq ochib berilgan.

Kalit so'zlar: sonnet, sonnetlar gulchambari, poetik san'at.

Sonnet she'riyatning qadim zamonlardan beri musiqiy ijroni chetlab o'tib, yozma janr sifatida tug'ilgan birinchi shaklidir. Sonnet sevgi haqida gapiradi, sinovdan o'tgan his-tuyg'ularni tahlil qiladi, tajriba va umidlarni tasvirlab beradi. Shoir ayolga bo'lgan muhabbatini e'tirof etib, eng oliy go'zallik va ezgulikni tarannum etadi. Sonet o'z-o'zini bilish janri sifatida paydo bo'lgan.

Sonnet - lirikaning bir turi (janri) bo'lib, uning asosiy xususiyati matn hajmidir. Sonet har doim o'n to'rt qatordan iborat. Sonetning o'n to'rt misrasi ikki xil tarzda joylashtirilgan. Bu ikkita quatrains va ikkita tercetes yoki uchta quatrains va distich bo'lishi mumkin. To'rtliklarda faqat ikkita olmosh, tersetalarda esa ikkita qofiya yoki uchta bo'lishi mumkin, deb taxmin qilingan.

Italiya sonnet shakli quyidagi qofiyani talab qiladi:

abab abab cdc dcd (yoki cde cde)

Sonetning frantsuzcha shakli to'rtliklarda halqali qofiya, terzetlarda esa uchta qofiya borligi bilan farqlanadi:

abba abba ccd eed

Sonetning inglizcha shakli qofiyalar sonining ko'payishi bilan bog'liq sezilarli soddalashtirishni ochib berganligi sababli keng tarqaldi:

abab cdcd efef gg

Mazmun nuqtai nazaridan, sonet fikr rivojlanishining ma'lum bir ketma-ketligiga asoslanadi: tezis - antiteza - sintez - tanbeh. Biroq, bu tamoyil har doim ham kuzatilmaydi.

Sonnet "sonnet qulfi" bilan yopilishi kerak. Sonetda yashiringan mavzu odatda oxirgi ikki qatorda, kam hollarda bittasida joylashgan bo'ladi. Lirik she'rda bu paradoks, kutilmagan xulosani o'z ichiga olgan iboradir. Lirik-epik sonetning "sonetda yashiringan mavzu" sida muallif syujet harakatini kutilmagan olib borishi kerak. Qoida tariqasida, sonetda yashiringan mavzuning kichik hajmi

yakuniy iboraning imkoniyatlarini, aforizmini belgilaydi. Sonetdagi so'nggi so'zga alohida semantik urg'u tushadi: bu "kalit" va ko'pincha butun sonnetning ma'nosini aniqlaydi. Agar topishmoq sonetda yashiringan bo'lsa, unda "kalit" so'zi to'g'ri javobga olib keladi. Matndagi bu oxirgi so'z sonet bag'ishlangan mavzuning nomi bo'lishi mumkin.

"Sonet" atamasining o'zida (Sonet-qo'shiq so'zidan) bu "tovushli" she'riy shakl ekanligiga ishora bor. Shu munosabat bilan sonetning musiqiyligiga alohida ahamiyat beriladi. Buni bir vaqtlar L.G. Grossman, janr tadqiqotchilaridan biri shunday degan edi.

Musiqiylik sonetning ajralmas atributidir. Bunga qisman satrning oxirgi so'zida urg'u bilan va satr oxiridan ikkinchi bo'g'inda urg'u bilan olmoshlarini almashish orqali erishiladi.

Bog'inlarning ma'lum bir normasi ham mavjud. Ideal sonet 154 bo'g'indan iborat bo'lishi kerak, to'rtlik qatorlaridagi bo'g'inlar soni esa tersetlarga qaraganda bittadan ko'p bo'lishi kerak.

Uyg'onish davrida sonet lirik she'riyatning yetakchi janriga aylandi. Uyg'onish davri shoirlarining deyarli barchasi unga murojaat qilgan: P.Ronsard, J.Dyu Bellay, Lope de Vega, L.Kamoes, V.Shekspir, hatto Mikelanjelo va Meri Styuartlar ham.

Ularning ishlarida sonet nihoyat o'ziga xos muhim xususiyatlarga ega bo'ldi: avtobiografiya, intellektuallik, lirizm. Sonetlarda, ayniqsa, sonet sikllarida muallif va lirik qahramonning maksimal yaqinlashuvi seziladi. Sonet shoir boshidan kechirgan voqealarga javob bo'ladi. Bundan tashqari, sonetlar ko'pincha vaqti-vaqti bilan she'r sifatida yoziladi. Shunday qilib, mazmun jihatidan biz bir nechta eng xarakterli o'zgarishlarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

1) Sevgi soneti. U, shubhasiz, haddan tashqari his-tuyg'ulardan ko'tarilib, o'z sevgilisi va o'zgaruvchan egosini tasvirlab, sonetlar mualliflarida hukmronlik qiladi.

2) Sonet - she'riy manifest. Bunday sonetlarda u o'zining she'riy moyilliklarini ifodalaydi.

3) Muayyan shaxs yoki hodisa tomonidan hayotga chaqirilgan sonet-initsiatsiya.

4) Sonet-mifologema - bu bir yoki bir nechta obrazlar ishlab chiqilgan, afsonalar, an'analardan olingan she'rdir.

5) Istehzoli sonet. Ko'pgina shoirlar go'yo janrning tantanaliligi bilan bahslashayotgandek, istehzo bilan hazil qilishdi, sonetni ataylab asoslashdi. Sonet janrini nazariy tushunish XVII asrda keng tarqaldi. Shunday qilib, Nikolay Boleo

klassitsizmning manifesti bo'lgan "Poetik san'at" asarida sonetni madh etishga bir necha satr bag'ishlagan. Bundan tashqari, Boleo sonetlar yaratish amaliyotini nazariy jihatdan mustahkamladi, uning nazariyalari peshqadam bo'ldi.

Nemis romantizmining asoschilari va nazariyotchilaridan biri Avgust Vilgelm Shlegel sonet kanoniga qisqacha ta'rif beradi:

Men bitta zanjir bilan ikkita to'rtburchak to'qdim,
Ikki juft misrani ikkita qofiyaga o'rayman,
Birinчисining ikkinchi juftini ramkaga solaman,
Ikki marta siljish tovushini chiqarish uchun.
Qo'sh misrada asirlikdan qochib,
Men allaqachon qofiyalarni erkinroq tartibga solaman,
Ammo jasorat, men sevgini ulug'laymanmi -
Raqam va buyurtmani o'zgarishsiz qoldiraman.
Kim mening strofik qonunimni rad etdi,
Kim buni ma'nosiz o'yin deb hisobladi,
U sonet kastasiga kiritilmaydi.

Mening sehrimga maftun bo'lganlar, Men kenglik va chuqurlikni qattiq shaklda ochaman Va simmetriyada men barcha kontrastlarni birlashtiraman.

Sonetlar gulchambari

Sonnetlarning gulchambari maxsus shaklni ifodalaydi. U o'n besh sonetdan iborat. Magistral deb ataladigan oxirgi, 15-sonnet "gulchambar" ning barcha qismlarini bir-biri bilan bog'laydi. Birinchi sonet bosh satrning birinchi misrasi bilan boshlanib, ikkinchi misra bilan tugaydi, ikkinchi sonet bosh misraning ikkinchi misrasi bilan boshlanib, uchinchi misra bilan tugaydi va hokazo. O'n to'rtinchisi bosh satrning oxirgi misrasi bilan boshlanadi va yana bosh qatorning birinchi misrasi bilan tugaydi. Oxirgi, o'n beshinchi sonet (asosiy) oldingi barcha o'n to'rtta sonetlarning birinchi qatorlaridan hosil bo'ladi.

Sonetlarning gulchambari Italiyada paydo bo'lgan va nihoyat XVII-XVIII asrlar oxirida to'liq shakllangan.

Jahon she'riyatida sonetlarning gulchambarlari soni olti yuzga yaqin.

Rus klassiklaridan Anna Axmatova, Aleksandr Pushkin, Nikolay Gumilyov, Semyon Kirsanovlar sonet janrining inglizcha qolipiga ya'ni shakliga murojaat qilishdi. Asrlar davomida sonetlarning mavzusi o'zgardi. Dastlab Shekspir singari sevgi va do'stlik she'rlarda kuylangan. Bizning davrimizda sevgi mavzusiga diniy, falsafiy, satirik mavzular qo'shildi.

XX asr boshlarida "Qattiq shakl" tatar she'riyatiga allaqachon kirib keldi (G'. Rahim "Sonnet"), 30-yillar davomida shoirlar yanada murakkab shaklga - sonetlar gulchambariga diqqatini qaratdi. XX asr oxiri - XXI asr boshlarida bu janr yangitdan tug'ilishi R.Haris, Rob.Axmetzyanov asarlarida dunyoga keldi. Zamonaviy tatar shoirlari ushbu shaklga xos bo'lgan falsafiy tabiatni tatar xalqi uchun dolzarb bo'lgan masalalar bilan birlashtirdilar. R.Haris asarlarida fransuz (abba abba ccd eed) va ingliz (abab cdcd efef gg) qofiyalarda yozilgan sonetlarni uchratamiz.

O'zbek she'riyatiga sonet XX asr boshlarida kirib keldi. Uning an'anaviy namunasini ilk bor Usmon Nosir ijodida uchratamiz. Keyin bu janrda Barot Boyqobilov, Rauf Parfi, Ergash Muhammad, Mirpo'lat Mirzo singari shoirlar ham qalam tebratdilar. B.Boyqobilov va E.Muhammad sonetlar gulchambarini ham yozganlar. B.Boyqobilov va M.Mirzoning sonetlari asosan uch to'rtlik va bir baytdan iborat o'n to'rt satrli she'rlardir. R.Parfida esa ikki qismli shakl buzilmaydi, lekin qofiyalar erkin. Xuddi shunday sonetlarni biz Aleksandr Faynberg ijodida ham uchratamiz. Ularni shoir erkin sonetlar, deb atagan va shu nom ostida «Волные сонеты» nomli o'ttiz to'qqiz she'rdan iborat kitob ham nashr ettirgan. Atoqli rusiyzabon shoirimiz o'zining bundan avval nashr etilgan "Nevod" nomli tanlangan she'rlar kitobiga qat'iy qonun asosida yozilgan o'n sonetni kiritgan. Qizig'i shundaki, ularning birida shoir an'anaviy o'zgarmas qonun asosida yaratilgan asarnigina sonet deb atash mumkin va shunday sonetni yozgan shoirgina haqiqiy erkin shoir degan nomga loyiqdir, deydi hamda bu falsafiy fikrni sonet shakliga soladi. Shunday qilib, ko'rib o'tgan shoirlarimiz ichida faqat U.Nosir va A.Faynberg haqiqiy sonet qonun-qoidalariga amal qilganlar.

Xulosa qilib aytganda, sonet janri dunyoning barcha mintaqalariga kirib borgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Sonet janri barcha millatlarning adabiyotida o'z o'rnini va shakliga ega bo'lib, o'z qolipini saqlab qolgan. Sonet misralarining metafora va aforizmlarga boyligi, falsafiy ma'noning ustuvorligi yaqqol namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Западноевропейский сонет (XIII-XVII века): Поэтическая антология / Сост. Чамеев А.А. и др. // Л.: Изд-во Ленинградского университета. – 1988. – 496 с.

2. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия . /Под редакцией проф. Горкина А.П. //М.: Росмэн . -2006.-568 с.
3. О строении сонета // <http://www.Sonata>
4. Rabiyeva M. Difficulties of Differentiating Euphemisms and Dysphemisms //Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 127-132.
5. Rabiyeva, M. G. (2022). Dysphemism or Euphemism ?. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 61-65.
6. Rabiyeva M. G., Asadova Z. Methods of Using Lexical and Grammatical Transformations in the Translation of Literary Texts //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2022. – Т. 5. – С. 492-494.
7. Рабиева, М. (2023). Kinodiskurs yaxlitligini ta'minlashda verbal-vizual komponentlar va ularning ahamiyati. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 29(29).
извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8964
8. Исломов Д. Ш. ЎЗБЕК ТИЛИДА ИЖРО ЭТИШГА ХОС БЎЛГАН ФОНОСТИЛИСТИК ВОСИТАЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ // "GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS. – 2023. – Т. 9. – №. 1.
9. Исломов Д. Ш. ФРАНЦУЗ ТИЛИДА ИЖРО ЭТИШГА ХОС БЎЛГАН ФОНОСТИЛИСТИК ВОСИТАЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ // "CANADA" INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION, SCIENCES AND HUMANITIES. – 2023. – Т. 9. – №. 1.
10. Islomov, Dilshod. "Ўзбек тилига махсус фонетик ва фоностилистик эффект берувчи аллитерация тушунчаси ва санъати ҳақида." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 16.16 (2022).
11. Islomov D. ABDULLA QODIRIYNING HAYOTI VA UNING O'ZBEK ADABIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 6. – №. 2.
12. Islomov D. ФОНЕМА ВА ФОНОСТИЛИСТИКА ФОНЕМА ВА ФОНОСТИЛИСТИКА ТУШУНЧАЛАРИГА ДОИР ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ КАРАШЛАР //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
13. ДШ.Исламов - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ И ИХ РАЗРЕШЕНИЕ - NovaInfo. Ru, 2016.

14. Islomov D. SECTION: CULTURAL SCIENCE //MODERN SCIENTIFIC RESEARCH. - 2019. - C. 21